

ve bu ilkelerle uyuşan akil ve örfî hükümlere göre belirlenmesi gerektiğini göstermektedir. Bu ilkelerle ve hükümlere göre insanların dünya ve âhiretleri için yararlı olan söz ve davranışlara mâ'yânî (mâ ya'nî = kişiyi ilgilendiren şey), faydasız olanlarına da mâ'lâyânî denilmiştir (İbn Receb, s. 105-107).

Birçok âyet ve hadise göre kişinin yakın ve uzak çevresine, topluma ve insanlığa yararlı olan sözleri ve davranışları aynı zamanda kendisine de sevap kazandırdığından bunlar onun için mâ'yânî, zararlı olanları ise kendisini günahkâr yaptığından mâ'lâyânî sayılır. Hatta genel olarak canlı ve cansız tabiata karşı sorumluluk doğuran davranışları da bu çerçevede düşünmek gerekir. Kur'ân-ı Kerim'de ve hadislerde çeşitli örnekleri görülen emir ve yasaklar insanlarda hayatın oyun ve eğlenmeden ibaret olan (el-En'âm 6/32; el-Hadîd 57/20), bu sebeple de mâ'lâyânî kapsamına giren yönüne bilinçsizce kapılıp gitmek yerine gerek bizzat işleyeni gerekse başkaları için iyiliği ve yararı kalıcı olan, dolaşısıyla Allah katında sahibine hayırlı karşılıklar kazandıracak olan (el-Kehf 18/46; Meryem 19/76) faaliyetlerle hayatı zenginleştirme sorumluluğunu geliştirmeyi amaçlamaktadır. Mâlâyânîyi terk tasavvufta daha da önem kazanıp mâsivâyî terk olarak anlaşılmış, dünya ile sırf dünyalık elde etmeye yönelik bir irtibat kurulması mâ'lâyânî ile uğraşma olarak kabul edilmiş ve kınanmıştır (bk. MÂSİVÂ).

Eğitim ve öğretimle ilgili klasik İslâmî eserlerde mâ'yânî ve mâ'lâyânî ölçüleri eğitime de uygulanmış, genel olarak kişilerin dinî hayatı ve uhrevî kurtuluşu için gerekli olan bilgilere öncelik verilmesi yanında eğitim ve öğretim sürecinde her öğrencinin yaşına, yeteneğine ve diğer özel durumlarına göre ilmî konular arasında onu ilgilendirenle ilgilendirmeyen, hemen ilgilendiren veya ileride ilgilendirecek olan yönleriyle bir öncelik sırasının izlenmesi gerektiği üzerinde önemle durulmuştur (meselâ bk. Gazzâlî, I, 16-55; İbn Haldûn, III, 1243-1248; Ahmed b. Abdullah eş-Şevkî, s. 8-15).

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvatta', "Kelâm", 17; Mûsned, I, 201; Buhârî, "İmân", 7, "İ'tisâm", 3, "Edeb", 31, 76, 85; İbn Mâce, "Fiten", 12; Tirmizî, "Züh'd", 11; Gazzâlî, İhyâ', I, 16-55; III, 112-114; Teftâzânî, Şerhu Hadîşî'l-erba'în li'n-Nevevî, İstanbul 1316, s. 57-58; İbn Receb, Câmî'u'l-ülûm, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 105-107; İbn Haldûn, Muḳaddime, III, 1243-1248; Ahmed b. Abdullah eş-Şevkî, Şevki'ale'l-Fenâri, İstanbul 1302, s. 8-15.



MUSTAFA ÇAÇRICI

MALAZGİRT MUHAREBESİ

1071'de Bizans'la yapılan
ve Türkler'e Anadolu'nun
kapılarını açan meydan savaşı.

Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşunu sağlayan Dandanakan Savaşı'ndan (431/1040) sonra Merv şehrinde toplanan büyük kurultayda cihan hâkimiyeti mefkûresi doğrultusunda tesbit edilen fetih planları çerçevesinde Selçuklular bilhassa batı yönünde büyük fetih hareketlerine başladılar. Anadolu'nun bir Türk yurdu haline getirilmesi uğruna yapılan bu mücadeleler sırasında Selçuklu kuvvetleri Sivas'a kadar ileri hareketlerine devam etmişler ve buradaki Bizans kaleleri ve müstahkem mevkiilerini geniş çapta tahrip etmişlerdir. Anadolu'daki Selçuklu istilâ ve fetih hareketlerinin hızla devam ettiği sıralarda Bizans'ta imparator olan IV. Romanos Diogenes, gittikçe artan Türk fetihlerini durdurmak amacıyla çeşitli milletlerden meydana getirdiği bir orduyla Mart 1068'de Anadolu'da Selçuklu kuvvetlerine karşı harekâta başladı ve Maraş'a kadar gitti. Ancak kesin bir başarı kazanamadan geri döndü. Yeniden başlayan Selçuklu akınlarına karşı sevkettiği kuvvetlerin yenilmesi üzerine imparator, Sivas ve Malatya'ya iki ordu gönderdiği gibi kendisi de üçüncü bir orduyla bizzat harekete geçerek Harput yörelerine kadar ilerledi. Fakat Selçuklu kuvvetlerinin Orta Anadolu'nun merkezi durumundaki Konya başta olmak üzere birçok şehir ve kasabayı fethetmeleri karşısında hiçbir başarı elde edemeden İstanbul'a dönmek zorunda kaldı (1069). İmparatorun 1070 yılında saraydaki muhalefet sebebiyle başşehirden ayrılmadığı için en güvenilir kumandanları emrinde gönderdiği ordular da başarılı olamadı. Bunun üzerine Romanos Diogenes, doğrudan İran'a ulaşıp merkezlerini ele geçirmek suretiyle Selçuklu problemi kökünden halletmek için Ayasofya Kilisesi'nde düzenlenen büyük bir törene katıldıktan sonra 13 Mart 1071 günü öncekilerden daha güçlü bir orduyla yola çıktı. Çeşitli kaynaklarda 600.000'e varan rakamlar verilmekle birlikte 200.000 kişi civarında olduğu tahmin edilen bu ordu Balkanlar'daki Peçenek, Uz, Kıpçak ve Hazar Türkleri ile İslav, Alman, Bulgar, Frank, Ermeni ve Gürcüler'den oluşturulmuş ve en güçlü silâhlarla donatılmıştı. Öte yandan Fâtımî Veziri Nâsrüddeve el-Hamdânî'nin davetiyle, fakat aslında önceden beri tasarla-

dığı fetih amacıyla Horasan'dan Mısır'a doğru hareket eden Selçuklu Sultanı Alparslan da Halep önlerine gelmiş bulunuyordu. Halep'i bir süre kuşattıktan (Şaban 463/Mayıs 1071) sonra şehri elinde tutan Mirdâsî Emîri Mahmûd'un, huzura çıkıp itaat arzemesi üzerine Alparslan Mısır'a gitmek üzere Halep'ten ayrıldı. Yolda Romanos Diogenes'in elçisi kendisine yetişip imparatorun Menbic, Ahlat ve Malazgirt'in iadesini istediğini, aksi takdirde bir orduyla harekâta başlayacağını bildirdi. O sırada başka kaynaklardan, Bizans imparatorunun çok önceden harekâta başladığını ve kalabalık bir orduyla Erzurum yönünde ilerlemekte olduğunu haber alan sultan, elçiyi sert bir cevapla geri gönderdikten sonra Mısır seferini yarıda kesip Doğu Anadolu'ya yöneldi ve yiyecek sıkıntısı sebebiyle bir kısım yaşlı askeri terhis ederek Urfa üzerinden Diyarbakır yöresine vardı. Silvan'da iken imparatorun Malazgirt Kalesi'ni zaptedip halkını kılıçtan geçirdiğini öğrenince Erzen-Bitlis Boğazı yoluyla Ahlat'a doğru yola çıktı. Aynı günlerde imparator da Gürcistan'ı yeniden ele geçirmek ve özellikle ordusuna yiyecek sağlamak için 20.000 kişilik bir kuvveti kuzeydoğuya gönderirken arkasını güven altına almak amacıyla 30.000 kişilik bir kuvveti de Ahlat üzerine sevk etmişti. Alparslan Ahlat'a yaklaşırken bu ikinci kuvvet Selçuklu atlıları tarafından durduruldu ve geri çekilmek zorunda bırakıldı. Sultanın Ahlat'a geldiği haberi duyulunca imparator bunun doğruluğunu tesbit için Nikephoros Bryennios kumandasında yeni bir birlik gönderdi. Bu birlik de Ahlat Selçuklu Garnizonu kumandanı Emîr Sunduk tarafından bozguna uğratıldı. Sunduk, imparatorun Basilakes (Vasilakes) Magistros kumandasında gönderdiği kuvveti de yenilgiye uğrattı. Basilakes esir alındığı gibi beraberinde taşımakta olduğu büyük sayıda Selçuklu kuvvetlerinin eline geçti. Sultan bu haçın zafer alâmeti sayılarak Bağdat'taki halifeye gönderilmesi için o sırada Hemedan'da bulunan Vezir Nizâmülmülk'e ulaştırılmasını emretti. Böylece büyük karşılaşmadan önce yapılan öncü savaşlarının tamamı Selçuklular tarafından kazanılmış oldu.

Çeşitli milletlerden oluşması sebebiyle birlikten mahrum 200.000 kişilik Bizans ordusuna karşılık Selçuklu ordusu hepsi aynı ideale hizmet eden yaklaşık 50.000 kişiden ibaretti. Alparslan'ın beraberinde Gevherâyin, Afşin, Sav Tegin, Sunduk ve Ay Tegin gibi Anadolu'yu ve Bizanslı-

lar'ı iyi tanıyan tecrübeli akıncı beyleriyle Artuk, Tutak, Dânişmend, Saltuk, Mengüçük, Çavlı, Çavuldur ve Porsuk gibi Selçuklu devletinin en değerli emîrleri bulunuyordu. Alparslan, öncü savaşlarından bir süre sonra Ahlat'tan ayrılarak Ahlat-Malazgirt arasındaki Rahve ovasında karargâhını kurdu ve bir kısım askerini tepelere yerleştirip ovayı kontrolü altına aldı (25 Zilkade 463 / 24 Ağustos 1071). Arkasından, Bizans ordusuna oranla kendi ordusunun küçüklüğü sebebiyle bir meydan muharebesine girişmeye henüz karar vermediğinden görünüşte barış teklifinde bulunmak, gerçekte ise düşmanın durumunu tesbit etmek maksadıyla imparatora bir elçilik heyeti gönderdi. Öncü savaşlarını kaybetmesine rağmen askerlerinin çokluğuna ve iyi donatılmış olmasına güvenen imparator Alparslan'ın bu elçilik heyetini köşeye sıkıştırdığı için gönderdiğini zannederek teklifini sert bir şekilde reddetti. Bunun üzerine savaşın kaçınılmaz olduğunu gören sultan ordusunu savaş düzenine soktu ve bir kısım atlı kuvvetlerini küçük bir yarma vadi boyunca pusuya yatırırken bizzat kumanda edeceği 4000 kişilik hassa askerini merkez hattına yerleştirdi. Bir süre sonra, merkez hattında Romanos Diogenes olmak üzere Nikephoros Bryennios, Aliattes ve Andronikos Dukas gibi kumandanların yer aldığı Bizans ordusunun da savaş düzenine girmesiyle iki ordu karşı karşıya geldi ve 26 Zilkade (25 Ağustos) son hazırlıklarla geçirildi. Bu arada Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh da o sıralarda bütün İslâm dünyasının yakından ilgilendiği Malazgirt Muharebesi'nin Alparslan tarafından kazanılması hususunda bir dua metni hazırlatarak cuma namazında bütün İslâm ülkelerindeki minberlerden okutulmasını emretti. 27 Zilkade 463 (26 Ağustos 1071) Cuma günü öğleye kadar orduyu denetleyen ve kumandanlarına son direktiflerini veren Alparslan, imamı ve fakihî Buharalı Ebû Nasr Muhammed'in bütün müslümanların İslâm'ın zaferi için dua ettikleri cuma günü öğle vaktinde düşmana saldırması tavsiyesine uyarak ordusuyla birlikte cuma namazını kıldıktan sonra "Ölürsem kefenim olsun" dediği beyaz bir elbiseyle askerinin karşısına çıktı ve şöyle dedi: "Ben, müslümanların camilerde bizim için dua etmekte oldukları bu saatlerde düşmanın üzerine atılmak istiyorum. Galip gelirsek arzu ettiğimiz sonuç gerçekleşmiş olur, yenilirsek şehid olarak cennete gideriz. Bugün burada ne emreden bir sultan ne

de emir alan bir asker var; ben de içinizden biri olarak sizinle birlikte savaşacağım; benimle gelmek isteyenler peşime düşsünler, istemeyenler serbestçe geri dönebilirler". Alparslan bu ünlü konuşmasının ardından ilk hücumu başlattı.

Şiddetle saldırıya geçen hassa askerleri birkaç saat içerisinde, Alparslan'ın bizzat yönettiği sahte ric'at harekâtı ile başarılarında Romanos Diogenes'in bulunduğu Bizans merkez kuvvetlerini peşlerine düşürerek pusudaki birliklerin önüne çekmeyi başardılar. Pusudaki Selçuklu atlıları taarruza geçtikleri sırada Alparslan da çekilmekte olan kendi kuvvetlerini geri çevirerek hücumu kaldırdı. İmparator hatasını anladığında artık çok geç kalmıştı. Romanos Diogenes sol kanattan yardım istediye de pusudan çıkmış bulunan Selçuklu atlıları buna engel oldular. Öte yandan sağ kanat kuvvetlerinin çoğunluğunu teşkil eden Türk kökenli askerler başlarında Tamış adlı beyleri olduğu halde Selçuklu tarafına geçtiler ve bu olay ordunun dağılmasına sebep oldu. Bu durum karşısında imparator askerlerini geriye çekip karargâhın arkasında toparlanmak istediye de geri çekilişi kaçış şeklinde değerlendirildi ve önce ihtiyat kuvvetleri, arkasından Ermeni kıtaları savaş alanını terketti. Sonuçta öğle vaktinden geceye kadar devam eden bu meydan muharebesinde Bizanslılar ağır bir yenilgiye uğradı. Ordunun büyük bir kısmı kılıçtan geçirilmiş, imparator ve çok sayıda general esir alınmış, askerlerin ancak bir bölümü kaçarak canlarını kurtarabilmişti.

İslâm, Bizans, Ermeni ve Süryânî kaynaklarının belirttiğine göre Alparslan imparatora bir savaş esiri değil bir konuk hükümdar muamelesi yapmış, hatta onu yanına oturtmuştur. İki hükümdar arasında geçen müzakereler sonunda aşağıdaki maddeleri ihtiva eden bir barış antlaşması imzalandı: 1. İmparator kurtuluş akçesi olarak 1,5 milyon altın verecek. 2. Bizans Devleti her yıl Selçuklular'a 360.000 altın vergi ödeyecek. 3. Bizans'ın elinde bulunan bütün İslâm esirleri serbest bırakılacak. 4. Bizanslılar gerektiğinde Selçuklular'a askerî yardımda bulunacak. 5. İmparator kızlarından birini sultanın oğluna nikâhlayacak. 6. Antakya, Urfa, Menbic ve Malazgirt Selçuklular'a bırakılacak. Barış antlaşmasının imzalanmasından bir gün sonra Alparslan, maiyetine iki hâcib ve 100 hassa askeri verdiği Romanos Diogenes'i İstanbul'a doğru uğurladı. Ancak Bizans Senatosu, mağlûbiyet haberini alınca Romanos Diogenes'i

tahttan indirip yerine VII. Mihkail Dukas'ı imparator ilân etmişti. Bizans kuvvetleri tarafından teslim alınan Romanos Diogenes getirildiği Kütahya'da gözlerine mil çekilerek hapse atıldı; ertesi yıl da Kınılıada zindanında öldü.

Savaştan sonra İsfahan'a giden Alparslan, başta Abbâsî halifesi olmak üzere bütün İslâm hükümdarlarına fetihnâmeler göndererek kazandığı zaferi müjdeledi. Bu haber ulaştığı her yerde büyük coşkuyla karşılandı ve bütün müslümanlar üzerinde derin bir etki meydana getirdi. Halife Kâim-Biemrillâh, Alparslan'a değerli armağanlarla birlikte özel bir mektup göndererek kazandığı zaferden dolayı onu kutladı ve ona çeşitli unvanlar verdi. Diğer İslâm memleketleri hükümdarları da Alparslan'ı özel heyetlerle değerli armağanlar ve tebriknâmeler gönderip kutladılar. Ayrıca devrin şair ve edipleri sultan hakkında kasideler, çeşitli övgü yazıları kaleme aldılar. Birçok tarihçi bu büyük zaferi, Hz. Ömer devrinde Bizans'a karşı kazanılan Yermük ve Sâsânîler'e karşı kazanılan Kâdisiye zaferlerine benzetmiştir. Yalnız İslâm dünyasında değil Batı dünyasında da dikkat ve ilgiyle izlenen bu zaferden birkaç yıl sonra Anadolu ve Suriye'de hâkimiyetin müslüman Türkler'in eline geçmesi üzerine bütün Avrupa bir araya gelmiş ve Haçlı seferlerinin hazırlıklarına başlamıştır.

Malazgirt Muharebesi Türk ve dünya tarihinin dönüm noktalarından birini oluşturur. Bu zafer sonunda, Bizanslıların bütün maddî imkânlarını kullanarak hazırladıkları büyük ordu dağıldığından daha sonraki yıllarda Türkler önemli bir direnişle karşılaşmadan Anadolu içlerine akarak kısa zamanda Ege ve Marmara kıyılarına kadar ilerlemişler ve bu defa istilâ ve yağma amacı taşımadan fethettikleri toprakları vatan edininip Saltuklu, Mengüçüklü, Dânişmendli, Dilmaçoğulları, Ahlatşahlar, Yıvaloğulları, Çubukoğulları ve Artuklu devletlerini kurmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Ferec, *Tarih*, I, 320-324; *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (nşr. trc. H. D. Andreasyan), Ankara 1962, s. 48 vd., 140 vd.; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme* (haz. Erdoğan Merçil), İstanbul 1977, I, tür.yer.; M. Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I: Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944, s. 57-85; *Selçuklular Tarihi, Alp Arslan ve Malazgirt Bibliyografyası* (haz. Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü), Ankara 1965; Cl. Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, London 1968, s. 26-30; a.mlf., "İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı" (trc. Zeynep Kerman), *TM*, XVII

(1972), s. 77-100; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ankara 1965, s. 123-134; a.mlf., *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 21-44; Semavi Eyice, *Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes: 1068-1071*, Ankara 1971; Ali Sevim, *Malazgirt Meydan Savaşı*, Ankara 1971; a.mlf., *Anadolu'nun Fethi*, Ankara 1993; a.mlf. – Faruk Sümer, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, Ankara 1988; Faruk Sümer, "Malazgirt Savaşına Katılan Türk Beyleri", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, IV, Ankara 1975, s. 197-207; Nejat Kaymaz, "Malazgirt Savaşı ile Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesine Dair", *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1972, s. 259-268; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret Işıltan), Ankara 1981, s. 319; Mehmet Altay Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, Ankara 1983, I, 46-75; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 47-50; Şerif Baştav, "Malazgirt Meydan Muharebesi ve Romen Diojen", *BTTD*, sy. 47 (1971), s. 28-41; Akdes Nimet Kurat, "Malazgirt Savaşına Ait Yazı ve Tedkikler", a.e., sy. 47 (1971), s. 68-72; Erdoğan Merçil, "Türkçe Selçuknâme'ye Göre Malazgirt Savaşı", *TED*, sy. 2 (1971), s. 16-50; İbrahim Kafesoğlu, "Türk Fütûhat Felsefesi ve Malazgirt Muharebesi", a.e., sy. 2 (1971), s. 1-16; a.mlf., "Malazgirt", *İA*, VII, 242-248; a.mlf., "Alparslan", *DİA*, II, 528-529; M. Angold, "The Byzantine State on the Eve of the Battle of Manzikert", *Byzantinische Forschungen*, XVI, Amsterdam 1991, s. 9-34; Carole Hillenbrand, "Malazgirt", *İP* (İng.), VI, 243-244.



ALİ SEVİM

MALCOLM X

(1925-1965)

Amerikalı zenci müslüman lider.

19 Mayıs 1925'te Omaha'da (Nebraska) doğdu. Asıl adı Malcolm Little'dir. Zencilerin Amerika Birleşik Devletleri'nde özgürlüklerine kavuşamayacaklarına ve dolayısıyla Afrika'ya geri dönmeleri gerektiğine inanan Reverend Earl Little adlı bir Baptist rahibinin oğludur. Dört kardeşi beyazlarca öldürülen babası 1931'de fâili meçhul bir cinayet sonucu hayatını kaybedince Malcolm ve bir kısmı üvey olan yedi kardeşi Refah Kurumu tarafından çeşitli ailelerin yanına yerleştirildi, annesi de akıl hastahanesine yatırıldı. On üç yaşında iken İslahevi Okulu'na gönderilen Malcolm'un "beyaz adam"la ilgili olumsuz düşünceleri burada oluşmaya başladı. Beyaz insanlarla ilişkileri Refah Kurumu görevlileri ve mahalleden tanıdığı birkaç beyaz çocukla sınırlı olmakla birlikte yaşadığı bazı olaylar bu düşüncelerini keskinleştirdi.

İslahevi Okulu'ndan ayrıldıktan sonra Boston'da yaşayan üvey ablasının yanına giden Malcolm konser salonunda ayak-

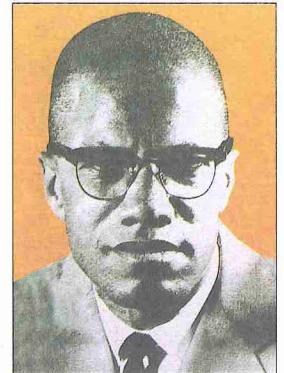
kabı boyacılığı, müşterileri zenci olan bir lokantada garsonluk yaparken gece hayatıyla tanıştı. On altı yaşında Boston - New York arasında çalışan trenlerde sandviç satmaya başladı; New York'a gidip geldikçe zencilerin yaşadığı Harlem'i tanıdı. Harlem'de çalışmaya başladığı barda kendisini uyuşturucu ve kadın ticaretinden antika eşya hırsızlığına kadar giden kirliliği bir hayatın içinde buldu. 1946'da hırsızlıktan hapse mahkûm oldu. Charlestown Eyalet Hapishanesi'nde iki yıl yatıp ardından Concord Hapishanesi'ne nakledildi. Bu dönemde zenci milliyetçiliğini savunan ve hatta Tanrı'nın da zenci olduğunu söyleyen Elijah Muhammed'in görüşlerini benimseyerek hepsi onun anlattığı çerçevede müslüman olan kardeşlerinden bazılarıyla görüşmeye ve mektuplaşmaya başladı. 1948'in sonlarında nakledildiği Norfolk Hapishanesi'nde kardeşleri aracılığıyla Elijah Muhammed'le de mektuplaştı. Hıristiyanlık'tan başka din tanımayan ve beyaz adamın dini olarak gördüğü bu dinden nefret eden Malcolm'un beyaz adama duyduğu kin ve düşmanlık onun Elijah'nın görüşlerini benimsemesini kolaylaştırdı.

Malcolm 1952'de hapisten çıkınca Elijah Muhammed'in kurduğu Nation of Islam hareketine katıldı. Enerjisi, teşkilâtçılığı ve harekete bağlılığı ile dikkat çekince Elijah onu teşkilât faaliyetleri için çeşitli yerlerde, son olarak da Harlem'de görevlendirdi. 1952 yılına kadar Little, bu tarihten itibaren davasının isimsiz bir hizmetkârı olduğunu simgeleyen X soyadını kullanmaya başlayan Malcolm büyük değer verdiği Elijah Muhammed'in konuşan ağız haline geldi. Şeytan diye tanımlanan "beyaz adam"dan kurtulmayı amaçlayan, sözünü sakınmayan, korkusuz, haremli bir hatip olarak zenci yerleşimlerini faaliyete geçirdi. Zenci ırkçılığına dayanan hareketin etkin bir savunucusu oldu. Ocak 1958'de Nation of Islam'a bağlı olan Betty ile evlendi. Ondan isimleri Batılılar'a karşı duyduğu kinin izlerini taşıyan Atilla, Kubilay, İlyas ve Cemile adlı dört çocuğu doğdu.

Malcolm ile Elijah arasındaki sıcak ilişki sonraki yıllarda giderek bozulmaya başladı. Malcolm'un yükselen grafiği Elijah Muhammed'i korkuturken Malcolm, Elijah Muhammed'in özel hayatını sorgulamaya girişti. İki eski sekreterinin, çocuklarının babası olduğu iddiasıyla Elijah aleyhine nafaka davası açması onu Malcolm'un gözünden iyice düşürdü. Elijah'nın Kennedy suikastı üzerine (Kasım 1963)

Malcolm'a doksan gün süreyle konuşma yasağı koyması gerginliği arttırdı. Gerginliğin asıl sebebinin Elijah'nın, hareketin Malcolm tarafından militan bir karaktere dönüştürülmesinden kaygı duyması olduğu da öne sürülmektedir (Breitman, s. 7). Basında konuşmalarının şiddet içerdiği gerekçesiyle Malcolm aleyhinde yazıların çıkması onun zenciler üzerindeki etkisini azaltmadı, aksine Amerika'da bir isyan başlatabilecek ya da bastırabilecek tek zenci olarak görülmeye başlandı (Haley, s. 610).

Mart 1964'te Elijah Muhammed ve Nation of Islam hareketinden ayrılan Malcolm artık yerinin Elijah'nın yanı sıra değil zenci yerleşimler olduğuna karar verdi. Bu dönemde İslâm anlayışı değişmeye başladı, beyaz adamın şeytan olduğu görüşünden vazgeçti. Müslüman ülkelerin diplomatlarıyla görüşerek İslâmîyet hakkında bilgiler aldı. Öteden beri aklında olan Afrika ile köklerin korunmasını, ilişkilerin canlı tutulmasını savunan Afro-Amerikan tezini canlandırmak ve hacca gitmek amacıyla Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde bir seyahate çıktı. Mekte'de dünyanın her tarafından gelen farklı ırklardan müslümanlarla tanıştı ve ırk ayırımına dayanmayan bir din anlayışına ulaştı. Tanıştığı kişiler arasında övgüyle bahsettiği parlamenter Kasım Gülek de vardır (a.g.e., s. 657, 659). Malcolm hayatının bu döneminde el-Hâc Mâlik eş-Şahbâz adını kullanmaya başladı. Güney Asya'dan Amerika'ya gelen müslümanların Farsça'da "doğan" anlamına gelen, mecazen "yiğit, yüksek görüşlü ve himmet sahibi" anlamındaki şâhbâz ile (şehbâz) ilişkilendirdikleri bu soyadının aslında Amerikan zencilerinin atalarının mensup olduğu ve Arapça "şa'bu izz" (yüce kavim) terkibinden bozulmayla Şabaz şeklinde telaffuz edilen bir kabile adına dayandığı belirtilmektedir (Yahya Monastira, XXXII/1 [1993], s. 73-76). Mekke'den Amerika'



Malcolm X